

Vzorce přátelství v české společnosti*

BLANKA ŘEHÁKOVÁ**

Sociologický ústav AV ČR, Praha

Friendship Patterns in Czech Society

Abstract: This article deals with the question of gender, age and education in friendship patterns. It examines the questions of how many people can be friends, who could be a friend, and what friends are for. It shows that adult friendships are highly homogenous in gender, age and education. It also shows that the number of friends decreases with advancing age and that the frequency of contacts, both face-to-face and other forms, decreases, especially in the case of men. This applies also with regard to the demands for friends' qualities.

Sociologický časopis, 2003, Vol. 39, No. 4: 509–528

Pojem „přítel“ pokrývá velmi široké spektrum neformálních vztahů od náhodného známého až po velmi hluboký vztah, kdy s blízkým přítelem sdílíme svoje nejhlubší myšlenky, nejtajnější naděje a strachy, kdy se svým „druhým já“ sdílíme všechny proměnlivosti života. Obsah pojmů přítel, přátelství úzce souvisí se společenskými a kulturními souvislostmi a mění se spolu s nimi v čase. Tak například v antickém světě bylo skutečné přátelství ceněno nade vše ostatní. Pro čestného muže byl přítel jeho druhým já. V tomto ideálním, pravém a recipročním přátelství byla náklonnost, respekt a věrnost. Říkalo se, že jeden přítel pro život je dost, dva už jsou mnoho a mít tři přátele je stěží možné. Ovšem už tenkrát byla přátelství a přátelství. Tak například Aristoteles rozlišoval přátele pro užitek, pro potěchu a přátele „druhé já“. Podle něj pouze ti poslední mohou vytvořit plnohodnotný vztah mezi lidskými bytostmi [Stern-Gillet 1995].

Podle Raye Pahlia [2000] jsou moderní představy o skutečném přátelství spojeny s věrností, solidaritou a zejména s důvěrou. Moderní ideál přátelství není podle něj založen na žádných pravidlech, regulacích, na žádném institucionalizovaném řádu. Moderní ideál přátelství je vztah našeho svobodného výběru, je to produkt naší vlastní činnosti, ničeho jiného. Vytváříme a udržujeme je vědomým aktem vůle. Tato představa souvisí s osobní svobodou a se sebevyjádřením. Ti, kteří se oddají tomuto ideálu a touží získat své druhé já, musí vydat všanc svoji zranitelnost. Nejistoty mezilidských vztahů, kterým se nelze vyhnout, je možné překonat pouze pomocí důvěry. Důvěra proto musí být přítomná v každém skutečném přátelství sou-

* Tato studie vznikla s podporou grantu GA ČR č. 403/02/1500.

** Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: RNDr. Blanka Řeháková, CSc., Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: rehakova@soc.cas.cz

časného světa. Čím těsnější vztah s přáteli máme, tím schopnější jsou nás zradit. Bez důvěry proto přátelství musí ztroskotat.

Tato studie se zaměřuje na rozdíly mezi muži a ženami v různých obdobích jejich života a různě vzdělaných vzhledem k existenci přátel v jejich životě, k jejich výběru, k početnosti kontaktů a k požadavkům, které jsou na ně kladeny. Většina prací, zabývajících se sociálními kontakty dochází totiž k závěru, že právě tyto faktory vytvářejí rozdílnosti ve vzorcích přátelství. Co se genderu týče, důležité jsou jak strukturální faktory (např. různá participace žen a mužů v pracovním procesu), tak odlišné sklony žen a mužů získané během procesu socializace. Věk je důležitým faktorem pro počet přátel a frekvenci kontaktů s nimi pro muže i ženy, kritickým je zejména pro přátelství mužů. Vzdělání ovlivňuje širí okruh, ze kterého se přátelé rekrutují a rovněž požadavky na kvalitu přátelství.

Data, na kterých je tato práce založena, jsou z ISSP 2001 (*International Social Survey Program*), z modulu Sociální sítě. Ačkoliv se výzkum konal ve více než 30 zemích celého světa, mezinárodní soubor není zatím k dispozici, a proto se studie týká jen českých dat. Dotazník byl připraven mezinárodní skupinou odborníků s cílem umožnit hlavně mezinárodní srovnání, a snad proto nejde do hloubky problému. Jelikož tento modul byl v České republice použit prvně, není možné ani časové porovnání. Ideální velikost souboru je 1200 respondentů. Pokud je nutné pracovat jen s ekonomicky aktivními respondenty, je ideální velikost souboru 720. Z toho důvodu a rovněž z důvodu nenormality rozdělení zkoumaných proměnných jsem se rozhodla pro analýzu pomocí logitových modelů se dvěma vysvětlujícími proměnnými.¹ Třídění vyššího stupně při uvedených počtech respondentů už nezaručuje splnění podmínek nutných pro spolehlivé použití metody.

Interpretace jsou založeny na očekávané velikosti šance daného jevu (*expected odds*) či na poměru očekávaných šancí (*expected odds ratios*) tohoto jevu na různých podsouborech a za určitého modelu působení vysvětlujících proměnných na vysvětlovanou proměnnou. Šance jevu J je definována jako podíl dvou pravděpodobností. V čitateli zlomku je pravděpodobnost jevu J a ve jmenovateli je pravděpodobnost jevu *non J*.² Šance jevu se určí například pro různé vzdělanostní skupiny a ty se mezi sebou poměrově porovnávají, tj. pronášejí se úsudky typu: šance jevu J je pro respondenty s vysokoškolským vzděláním k -krát větší než pro respondenty se středoškolským vzděláním. Jelikož slovo šance má pozitivní obsah, používám v případech jevů, které necítím jako pozitivní, místo termínu šance termín riziko. Ve dvou případech používám místo logitových modelů log-lineární modely, speciálně model symetrie a model kvazisymetrie, které jsou na příslušných místech popsány. Několikrát používám obecný lineární model a to tehdy, když analyzuji součtovou proměnnou.

¹ Logitové modely jsou počítány pomocí postupu Loglinear z SPSS verze 11 s využitím různých kontrastů. Všechny zde prezentované modely vykazují vysokou míru shody s pozorovanými daty měřeno pomocí dosažené významnosti testu dobré shody poměrem věrohodnosti a pomocí adjustovaných reziduí v jednotlivých polích četnostních tabulek.

² Tak je tomu v nejjednodušším případě, kdy vysvětlovaná proměnná má pouze dvě hodnoty, což bude postačovat. Realizaci jedné hodnoty ztotožníme s výskytem jevu J , realizaci druhé hodnoty s výskytem jevu *non J*.

Problematika přátel a přátelství bývá v sociologické literatuře zkoumána vzhledem k pohlaví, věku, vzdělání, zaměstnání, rase, národnosti, velikosti místa bydliště, rodinnému stavu, počtu dětí [viz např. Marsden 1987, Moore 1990, Bruckner a Knaup 1993], ale i vzhledem k politickým a náboženským preferencím, prestiži povolání [viz např. Verbrugge 1977]. Jak prokázala řada studií [např. Bruckner a Knaup 1993, Höllinger a Haller 1990], značné rozdíly ve vzorcích přátelství existují napříč zeměmi. Rozdíly mezi některými zeměmi jsou mnohem větší než rozdíly uvnitř zemí. V této stati zkoumám, jak pohlaví, věk a vzdělání působí na různé závislé proměnné, charakterizující vlastnosti přátel a přátelství, a to v kombinacích pohlaví $\times$ věk a pohlaví $\times$ vzdělání.³ Pokud je to možné, porovnávám výsledky se závěry autorů, jejichž práce jsem měla k dispozici. Především, že ke shodě téměř nedochází, k čemuž jistě přispívá skutečnost, že jde většinou o práce cizích autorů ve více či méně vzdálené minulosti, a jak už bylo řečeno, vše, co souvisí s jevem přátelství, se významně mění s místem a časem, ve kterém se realizuje.

Charakteristiky nejbližšího přítele

Kdo je to nejbližší přítel, je to muž nebo žena, je to někdo z příbuzenstva nebo je to člověk nepřibuzný, jak je starý, jaké má vzdělání, jak často se s ním setkáváme, jak často si s ním telefonujeme nebo píšeme, co od něho očekáváme? Toto jsou otázky, které byly respondentům položeny, aniž byl pojem nejbližšího přítele nějak definován, či aniž byli respondenti požádáni o popis jejich chápání tohoto pojmu. Jediné omezení představoval požadavek, aby to nebyl současně partner. Zda byl tento požadavek, který se objevil v textu otázky jen v závorce, vždy respektován, zůstává otázkou. Určitý problém může představovat i to, že mladší generace označuje slovem přítel i člověka, který je vlastně partner, takže hranice mezi přítelem a partnerem může být zejména u mladých lidí neostrá. Definice přátelství byla tedy ponechána na každém jednotlivém respondentovi a bude jistě ovlivněna sociálními i kulturními faktory.

Blízkého přítele nemá 14, 3 % respondentů. Šance, že člověk má opravdu blízkého přítele, je největší u nejmladší věkové kategorie (18–30 let) a s přibývajícím věkem se postupně zmenšuje jak u žen, tak u mužů (viz tabulku 1). Tak například šance, že muž či žena ve věku 18–30 let má opravdu blízkého přítele, je víc než čtyřnásobek stejné šance pro muže či ženy ve věku 61–75 let. Ovšem i okolnost, zda je člověk žena či muž, hraje významnou roli. Ženy v každém věku mají asi 1,5 krát větší šanci mít velmi blízkého přítele než muži stejného věku. Rovněž vzdělání má výrazně diferencující efekt na šanci mít velmi blízkého přítele. Ta se zvětšuje s růstem vzdělání, a to jak u mužů, tak u žen. Se změnou vzdělání o jednu kategorii výše se šance zvětší asi 1,7 krát (viz tabulku 2).

Nejbližší přítel je jen u 28 % respondentů někdo z příbuzenstva, pro velkou většinu je to člověk, s nimiž není v příbuzenském vztahu. V literatuře se uvádí [na-

³ Kombinace věk $\times$ vzdělání by byla rovněž velmi zajímavá, vzhledem k malé velikosti souboru ji nepoužívám.

Tabulka 1. Očekávané šance existence nejbližšího přítele podle věku a pohlaví respondenta

Věk / Pohlaví	Muži	Ženy
18–30 let	10,79	15,10
31–45 let	6,61	9,25
46–60 let	4,05	5,67
61–75 let	2,48	3,47

Tabulka 2. Očekávané šance existence nejbližšího přítele podle vzdělání a pohlaví respondenta

Vzdělání / Pohlaví	Muži	Ženy
Základní	2,61	4,02
Vyučen	4,44	6,85
Středoškolské	7,58	11,67
Vysokoškolské	12,93	19,92

Tabulka 3. Očekávané šance jevu, že nejbližší přítel je současně příbuzný

Věk / Pohlaví	Muži	Ženy
18–30 let	0,44	0,33
31–45 let	0,44	0,33
46–60 let	0,44	0,33
61–75 let	0,27	0,61

př. Moore 1990], že ženy mají mezi svými přáteli více příbuzných než muži, případně že ženy si vybírají za důvěrné přátele své příbuzné častěji než muži [Hoyt, Babchuk 1983], nic jsem se však nedočetla o příbuzných v roli nejbližšího přítele. Podle analyzovaných dat je šance, že nejbližší přítel je současně také příbuzný, stejná pro muže i ženy a nemění se ani s věkem, pokud bychom zkoumali vliv pohlaví a věku odděleně. Jakmile podrobíme zkoumání současné působení pohlaví a věku, odhalíme, že tato šance je pro muže z věkových kategorií 18–30, 31–45, 46–60 let 1,3 krát větší než pro ženy stejných věkových kategorií⁴, zatímco u nejstarších lidí je tomu výrazně jinak. Tato šance je totiž u nich o hodně větší pro ženy, jmenovitě 2,3 krát (viz tabulku 3).

⁴ Z-skór je roven 1,92, takže poměr šancí mužů a žen ve stáří 18–60 let není významný na hladině 0,05, to by musel být z-skór roven alespoň 1,96, ale je významný na hladině 0,10. Jinak všechny interpretované poměry šancí v této stati jsou významné alespoň na hladině 0,05, pokud není uvedeno, že jsou nevýznamné.

Šance, že nejbližší přítel je někdo z příbuzenstva, se u žen se vzděláním významně nemění a je rovna 0,36. U mužů je situace jiná. Tato šance je 0,55 pro muže se základním vzděláním nebo vyučené a 0,29 pro muže se středním nebo s vysokoškolským vzděláním. Pro muže s nižším vzděláním je tak 1,9 krát větší než pro muže s vyšším vzděláním. Verbrugge [1979], který se zabýval překrýváním rolí v sociálních vztazích, o kterém bude podrobněji pojednáno dále, předpokládal, že jev, kdy blízcí přátelé jsou současně příbuznými, je typický pro lidi starší a pro lidi s nízkým socioekonomickým statutem. Jeho data tyto předpoklady potvrdila. Naše situace není zcela srovnatelná, neboť zde se hovoří o nejbližším příteli. Pokud bychom i tak chtěli výsledky porovnat, pak souvislost s věkem je podobná pouze u žen a souvislost se vzděláním je podobná pouze u mužů.

Je známou skutečností, že přátelství jsou vysoce homogenní vzhledem k pohlaví, věku, vzdělání, postojům, zájmům či osobnostním rysům [viz např. Verbrugge 1977, Feld 1982, Bruckner, Knaup 1993, Vlachová 1996]. Analyzovaná data umožňují prozkoumat pouze typ souvislostí mezi pohlavím, věkem a vzděláním respondenta a jeho nejbližšího přítele. Nejbližší přítel je nejčastěji člověk stejného pohlaví. Nejbližšího přítele – muže uvádí 77 % respondentů, nejbližšího přítele – ženu uvádí dokonce 85 % respondentek. Preference nejbližšího přítele stejného pohlaví je významně silnější pro ženy v každé věkové kategorii. Nejslabší preference nejbližšího přítele stejného pohlaví se objevila u nejmladší věkové kategorie, a to u mužů i u žen. Tuto skutečnost lze do jisté míry vysvětlit odlišným chápáním pojmu přítel u mladé generace. Vzdělání respondenta nemění šanci, že nejbližší přítel je stejného pohlaví jako respondent.

Nejbližší přítel je nejčastěji nejen člověk stejného pohlaví, ale i člověk stejné věkové kategorie. Tento jev nastal u téměř 73 % respondentů, číslo je stejné pro muže i ženy. Při hlubším zkoumání vztahu mezi věkem respondenta a jeho nejbližšího přítele se ukázalo, že jako výklad tohoto vztahu lze použít model symetrie. Symetrií v dvourozměrné symetrické tabulce rozumíme situaci, kdy očekávané četnosti polí rozložených symetricky vzhledem k diagonále jsou si rovny, tj.

$$m(i, j) = m(j, i) \text{ pro všechna } i \text{ a } j.$$

Tomu odpovídá log-lineární model

$$\begin{aligned} \log m(i, j) &= \lambda^A(i) + \lambda^B(j) + \lambda^{AB}(i, j), \\ \lambda^A(i) &= \lambda^B(i) \text{ pro všechna } i, \lambda^{AB}(i, j) = \lambda^{AB}(j, i) \text{ pro } i \leq j, \\ \sum_i \lambda^A(i) &= \sum_j \lambda^B(j) = \sum_i \lambda^{AB}(i, j) = \sum_j \lambda^{AB}(i, j) = 0. \end{aligned}$$

Parametr $\lambda^{AB}(i, j)$ se interpretuje jako interakční efekt mezi i -tou kategorií proměnné A (v našem případě je to věk respondenta) a j -tou kategorií proměnné B (věk nejbližšího přítele).

Platnost modelu symetrie implikuje, že interakce mezi kategoriemi věku ve dvojicích respondent a jeho nejbližší přítel existují, že jsou nezávislé na jejich nositelích (respondent, nejbližší přítel) a že efekty jednotlivých kategorií věku respondenta jsou stejné jako efekty odpovídající kategorie věku nejbližšího přítele. Interakční efekty vyjadřují intenzitu vzájemné volby od vysoké přitažlivosti (velké kladné číslo) až k vysoké nepřitažlivosti (záporné číslo s velkou absolutní hodnotou). Z toho plyne, že přátelé, kteří jsou si věkem nepodobní, jsou poměrně neobvyklým jevem.

Model symetrie, který dobře odpovídá našim datům, odhalil, že od nuly se významně liší parametry $\lambda(1, 1)$, $\lambda(2, 2)$, $\lambda(3, 1)$, $\lambda(3, 3)$, $\lambda(4, 1)$, $\lambda(4, 2)$, $\lambda(4, 3)$, $\lambda(4, 4)$. Kladné znaménko je u $\lambda(1, 1)$, $\lambda(2, 2)$, $\lambda(3, 3)$, $\lambda(4, 3)$, $\lambda(4, 4)$. Záporné znaménko je u $\lambda(3, 1)$, $\lambda(4, 1)$, $\lambda(4, 2)$. U kombinací 2-1 a 3-2 se nenulový interakční efekt statisticky významně neprojevil. Vysoká přitažlivost existuje mezi stejnými věkovými kategoriemi. Z kategorií, které spolu sousedí, se přitahují jen třetí a čtvrtá, tj. 46–60 a 61–75 let, ale slaběji než shodné věkové kategorie. Všechny věkové kategorie, které spolu nesousedí, jsou ve vztahu vysoké nepřitažlivosti.

I vzdělání respondenta a jeho nejbližšího přítele je nejčastěji totéž, i když procento je poněkud nižší, než tomu je u věku. Shodné vzdělání respondenta a jeho nejbližšího přítele pozorujeme u 58 % respondentů (u 59 % mužů a u 57 % žen). Model symetrie jako výklad vztahu mezi vzděláním těchto dvojic selhal, ale lze ho vyložit modelem kvazisymetrie, který předpokládá, že

$$m(i, j) = a(i) b(j) d(i, j), \quad d(i, j) = d(j, i).$$

Tomu odpovídá log-lineární model

$$\begin{aligned} \log m(i, j) &= \lambda^A(i) + \lambda^B(j) + \lambda^{AB}(i, j), \\ \lambda^{AB}(i, j) &= \lambda^{AB}(j, i) \text{ pro } i \leq j, \\ \sum_i \lambda^A(i) &= \sum_j \lambda^B(j) = \sum_i \lambda^{AB}(i, j) = \sum_j \lambda^{AB}(i, j) = 0. \end{aligned}$$

Model kvazisymetrie se liší od modelu symetrie tím, že už nepředpokládá rovnost řádkových a sloupcových efektů, tj. rovnost efektů vzdělání respondenta a vzdělání jeho nejbližšího přítele, tedy shodu marginálních rozdílů, ale pouze symetrii interakčních efektů. Interpretace těchto efektů jsou stejné jako u modelu symetrie. V modelu kvazisymetrie aplikovaném na naše data jsou kladné interakce mezi všemi vzděláními stejného typu. U sousedních vzdělanostních kategorií je významná kladná interakce jen mezi středním a vysokoškolským vzděláním, významná záporná interakce je mezi kategoriemi vyučen a střední a nevýznamná interakce je mezi kategoriemi základní a vyučen. Mezi všemi nesousedními kategoriemi je významná záporná interakce, což znamená, že přátelství, ve kterých se vzdělání dvojice liší o více než o jednu kategorii, jsou velmi neobvyklá. Bariéra tak existuje mezi lidmi se základním vzděláním nebo s vyučením na jedné straně, a lidmi se středoškolským nebo vysokoškolským vzděláním na druhé straně. Je podmíněna zřejmě už oslabením kontaktů po opuštění základní školy, kdy lidé přicházejí do vzdělanostně homogennějšího prostředí a posléze k tomu přistupuje i odlišnost zájmů, povahy práce a rytmu práce, kterou lidé s nižším a vyšším vzděláním vykonávají.

Kontakty s nejbližším přítelem

a) Osobní kontakt s nejbližším přítelem

Alespoň několikrát týdně se setkává s nejbližším přítelem asi 40 % respondentů, 60 % pak méně často. Šance velmi častého kontaktu se mění s pohlavím, s věkem i se vzděláním. U žen je 1,4 krát větší než u mužů, u nejmladší věkové kategorie je 1,7 krát větší než u ostatních.

Tabulka 4. Očekávané šance velmi častého osobního kontaktu⁵

Věk / Pohlaví	Muži	Ženy
18–30 let	0,84	1,14
31–45 let	0,48	0,66
46–60 let	0,48	0,66
61–75 let	0,48	0,66

Hodnoty šancí velmi častého osobního kontaktu pro různé typy vzdělání jsou stejné pro muže i pro ženy, protože vliv pohlaví při zahrnutí vlivu vzdělání vymizí. Šance je největší u lidí se základním vzděláním, a to 1,7 větší než u lidí vyučených nebo majících středoškolské vzdělání a dokonce 2,5 krát větší než u lidí s vysokoškolským vzděláním. Závěry, týkající se osobních kontaktů s nejbližším přítelem, nejsou, až na roli pohlaví, v zásadním rozporu s výsledky Bruckner a Knaup [1993], i když tvorba proměnných a metody analýzy, které byly použity tam a zde, jsou natolik odlišné, že jejich výsledky lze porovnávat jen s velkou obezřetností.

b) Kontakt s nejbližším přítelem telefonem, dopisem, faxem nebo e-mailem

Pod častým neosobním kontaktem budeme rozumět kontakty výše uvedených typů, které se uskutečňují nejméně jedenkrát týdně. Častý neosobní kontakt uvedlo 59 % respondentů. Pohlaví samo o sobě nediferencuje, v součinnosti s věkem ale ano, a to velmi výrazně (viz tabulku 5). Šance častého neosobního kontaktu s nejbližším přítelem je u mužů ve stáří 18–30 let 1,6 krát větší než u žen stejného věkového pásu. Pro muže a ženy z kategorie 31–45 let jsou tyto šance přibližně stejné (odlišnost je nevýznamná). Pro další dvě věkové kategorie se situace obrací. Šance častého neosobního kontaktu je u žen ve stáří 46–60 let 1,4 krát větší než u mužů stejného věkového rozmezí a u žen 61–75-ti letých je dokonce 2,1 krát větší než u mužů odpovídajícího věku. Šance s přibývajícím věkem velmi rychle klesají, u mužů ještě mnohem rychleji než u žen.

Intenzivní kontakty obou druhů mají podle mnou zvolené definice ti respondenti, kteří se setkávají s nejbližším přítelem nejméně několikrát týdně a jsou s ním současně i v neosobním styku nejméně jednou týdně. Takových respondentů je 27 %. Pohlaví samo o sobě šance intenzivních kontaktů obou druhů nemění, jeho vliv se projeví až v kombinaci s věkem (viz tabulku 6). U mužů se šance intenzivních kontaktů obou druhů zmenšují s věkem, ke zvláště velkému poklesu dochází u nejstarší věkové kategorie. U žen prvních třech věkových kategorií je situace stej-

⁵ Šance velmi častého osobního kontaktu je dána zlomkem, který má v čitateli pravděpodobnost jevu, že k osobnímu setkání s nejbližším přítelem dochází alespoň několikrát týdně a ve jmenovateli pravděpodobnost jevu, že k tomuto setkání dochází méně často.

Tabulka 5. Očekávané šance častého neosobního kontaktu⁶

Věk / Pohlaví	Muži	Ženy
18–30 let	4,88	2,95
31–45 let	1,89	1,74
46–60 let	0,73	1,03
61–75 let	0,28	0,61

Tabulka 6. Očekávané šance intenzivních kontaktů obou druhů⁷

Věk / Pohlaví	Muži	Ženy
18–30 let	0,66	0,66
31–45 let	0,37	0,37
46–60 let	0,24	0,24
61–75 let	0,07	0,30

ná jako u mužů. Výrazné odlišení v chování mužů a žen pozorujeme u nejstarší věkové kategorie, kdy šance intenzivních kontaktů obou druhů je pro ženy čtyřikrát větší.

Co hledáme u blízkých přátel

Co očekáváme od svých blízkých přátel? Hledáme své druhé já, spřízněnou duši, neboli psychickou blízkost, někoho, kdo má podobné postoje a kdo sdílí podobné domněnky? Nebo někoho, komu můžeme důvěřovat, komu se můžeme se vším svěřit, před kým nemusíme nic předstírat a nic skrývat? Nebo snad někoho, na koho je spolehnutí, kdo nám pomůže, když budeme pomoc potřebovat? Různé zahraniční studie se shodují v tom, že pro muže jsou v přátelství důležité společné aktivity, podobné zájmy a společné zkušenosti, zatímco pro ženy je důležitá vzájemná pomoc, citová podpora a svěřování se.

Respondentům byly předloženy pouze čtyři možné rysy blízkých přátel a u každého jednotlivě měli označit, jak moc je pro ně důležité, aby jejich blízcí přátelé právě tuto vlastnost měli. Výjimečně nebo velmi důležité (dále budu používat

⁶ Šance častého neosobního kontaktu je dána zlomkem, který má v čitateli pravděpodobnost jevu, že ke kontaktu na dálku s nejbližším přítelem dochází nejméně jedenkrát týdně a ve jmenovateli pravděpodobnost jevu, že jsou tyto kontakty méně časté.

⁷ Šance intenzivních kontaktů obou druhů jsou dány zlomkem, který má v čitateli pravděpodobnost jevu, že k osobnímu setkání s nejbližším přítelem dochází nejméně několikrát týdně a k neosobnímu nejméně jednou týdně. Ve jmenovateli je pravděpodobnost jevu, že k jednomu typu setkání nebo k oběma dochází méně často.

Tabulka 7. Očekávané šance zvláštní důležitosti inteligence u přítele⁸

Vzdělání / Pohlaví	Muži	Ženy
Základní	0,40	0,25
Vyučen	0,42	0,59
Středoškolské	0,85	0,70
Vysokoškolské	1,40	1,06

Tabulka 8. Očekávané šance zvláštní důležitosti inteligence u přítele

Věk / Pohlaví	Muži	Ženy
18–30 let	1,12	0,54
31–45 let	0,38	0,72
46–60 let	0,55	0,45
61–75 let	0,55	0,45

termín zvláště důležité) je pro 37 % respondentů to, aby jejich blízcí přátelé byli inteligentní a nutili je přemýšlet. Ochotu pomoci s nejrůznějšími věcmi považuje za zvláště důležitou vlastnost blízkých přátel 43 % respondentů. Pro 71 % je zvlášť důležité, aby jim jejich blízcí přátelé opravdu rozuměli. Být příjemným společníkem je zvláště důležitý atribut blízkého přítele pro 53 % respondentů. Dopočet do 100 % u každé vlastnosti tvoří ti respondenti, pro které je daná vlastnost méně důležitá než výjimečně nebo velmi.

U požadavku „je inteligentní, nutí mne přemýšlet“ je na snadě očekávat souvislost se vzděláním. Ta se opravdu projevila, a to jinak u mužů, a jinak u žen (viz tabulku 7). U žen se šance s růstem vzdělání plynule zvětšují. U mužů se základním vzděláním a u mužů vyučených se prakticky neliší, dále už ale rostou. Projevila se i souvislost s věkem, a opět jiného typu pro rozdílná pohlaví respondentů (viz tabulku 8). Podle těchto výsledků je inteligence u blízkého přítele zvláště důležitá zejména pro mladé muže. Její význam pro muže ve věku 31–45 let prudce klesne, v další věkové kategorii poněkud stoupne a dále se už nemění. U žen je průběh jiný a ne tolik rozkolísaný. Inteligence u blízkého přítele je zvlášť důležitá zejména pro ženy ve věku 31–45 let. S výjimkou této kategorie jsou šance zvláštní důležitosti inteligence u přítele větší u mužů než u žen stejného věku.

Blízký přítel, který pomáhá s nejrůznějšími věcmi, je zejména atraktivní pro mladé lidi (18–30 let), ať už jsou to ženy, nebo muži. Šance zvláštní důležitosti této

⁸ Šance zvláštní důležitosti inteligence u přítele je dána zlomkem, který má v čitateli pravděpodobnost jevu, že inteligence u přítele je pro respondenta výjimečně nebo velmi důležitá, a ve jmenovateli pravděpodobnost jevu, že tato vlastnost u přítele je méně důležitá.

Tabulka 9. Očekávané šance zvláštní důležitosti rysu přítele, že pomáhá

Věk	
18–30 let	1,20
31–45 let	0,64
46–60 let	0,64
61–75 let	0,64

Tabulka 10. Očekávané šance zvláštní důležitosti kvality opravdu rozumět druhému

Věk / Pohlaví	Muži	Ženy
18–30 let	3,37	4,86
31–45 let	2,42	3,49
46–60 let	1,74	2,50
61–75 let	1,24	1,80

Tabulka 11. Očekávané šance zvláštní důležitosti kvality opravdu rozumět druhému (ženy)

Vzdělání	
Základní	2,33
Vyučen	2,91
Středoškolské	3,63
Vysokoškolské	4,53

kvality je 1,8 krát větší než u starších respondentů (viz tabulku 9). Souvislost šancí s pohlavím ani se vzděláním se neprokázala. V první chvíli možná překvapí zjištění, že nejstarší respondenti nekladou na tuto vlastnost přítele alespoň tak velký důraz jako mladí. Snad je to tím, že pomoc očekávají spíše od mladších, neboť jejich vrstevníci pomoc spíše potřebují, než poskytují a mladší lidé zase zřídka patří mezi jejich blízké přátele. Zjištění, že ženy nekladou na tento požadavek větší důraz než muži, je v rozporu s poznatky zahraničních studií [např. Pahl 2000].

Kvalita blízkého přítele „opravdu mi rozumí“ je zvláště důležitá zejména pro ženy (šance její zvláštní důležitosti je 1,5 krát větší než pro muže). Tento výsledek je ve shodě se zahraničními zkušenostmi. Význam této kvality se postupně s přibývajícím věkem zmenšuje, a to se stejnou rychlostí u mužů i u žen (viz tabulku 10). Co se vzdělání týče, u mužů se jeho vliv na šance významně neprojevuje, u žen můžeme pozorovat mírný růst šancí zvláštní důležitosti této kvality se vzděláním (podíl šancí žen s vysokoškolským a základním vzděláním je roven 1,9, viz tabulku 11).

**Tabulka 12. Očekávané šance zvláštní důležitosti kvality
být příjemným společníkem**

Věk / Pohlaví	Muži	Ženy
18–30 let	1,85	1,54
31–45 let	1,12	0,93
46–60 let	1,12	0,93
61–75 let	0,74	1,25

**Tabulka 13. Deskriptivní statistiky pro proměnnou požadavky
na kvality blízkého přítele**

Pohlaví	Věk	Průměr	Std. odchylka	N
Muž	18–30	2,27	0,667	158
	31–45	2,59	0,558	156
	46–60	2,71	0,791	177
	61–75	2,86	0,729	89
Žena	18–30	2,41	0,588	181
	31–45	2,57	0,667	176
	46–60	2,67	0,656	168
	61–75	2,61	0,739	98

Aby byl blízký přítel příjemným společníkem, je zvláště důležité pro mladé, zejména pro mladé muže (viz tabulku 12). V nejstarší věkové kategorii je tomu ale naopak, pro ženy je tato vlastnost přítele mnohem důležitější než pro muže.

Abychom získali poněkud komplexnější představu o požadavcích na kvality blízkého přítele, vytvořila jsem ze čtyř výše uvedených proměnných, které jsem použila v jejich původním tvaru s pěti možnými hodnotami (1 = výjimečně důležité, 5 = naprosto nepodstatné), novou součtovou proměnnou, kterou nazvu *požadavky na kvality blízkého přítele*. Tato proměnná je spojitá a nabývá hodnot od jedné (když všechny čtyři proměnné nabyly hodnotu jedna, tj. když všechny čtyři kvality byly označeny za výjimečně důležité) do pěti (když všechny čtyři proměnné nabyly hodnotu pět, tj. když všechny čtyři kvality byly označeny za naprosto nepodstatné). Takto vytvořená proměnná má smysl, neboť proměnné, ze kterých vznikla, jsou kladně korelované a Cronbachovo alfa se rovná 0,7129.

Závěry z analýz pomocí procedury GLM (General linear models) z SPSS 10.0 jsou následující (viz tabulku 13). Požadavky na kvality blízkého přítele se u mužů zmenšují s přibývajícím věkem. V požadavcích na kvality blízkého přítele se významně neliší ženy nejstarší od žen ve věku 46–60 let a ženy z kategorie 31–45 let od žen ve věku 46–75 let. Významně vyšší nároky než ostatní ženy mají ženy ve věku 18–30 let. Dále můžeme říci, že ve věku 18–30 let jsou to muži, kdo mají větší požadavky na kvality blízkého přítele. V následujících dvou věkových kategoriích jsou

Tabulka 14. Deskriptivní statistiky pro proměnnou požadavky na kvality blízkého přítele

Vzdělání	Průměr	Std. odchylka	N
Základní	2,73	0,762	225
Vyučen	2,59	0,664	488
Středoškolské	2,47	0,666	368
Vysokoškolské	2,48	0,713	121

požadavky mužů a žen vyrovnané. V nejstarší skupině je situace ve srovnání s nejmladší opačná, neboť tady jsou to ženy, kdo mají větší požadavky.

Souvislost proměnné *požadavky na kvality blízkého přítele* se vzděláním je stejná pro obě pohlaví. Se vzrůstem vzdělání rostou i požadavky na kvality blízkého přítele, ale jen do úrovně středoškolského vzdělání. Lidé s vysokoškolským vzděláním mají stejné požadavky jako lidé se středoškolským vzděláním (viz tabulku 14).

Kde nacházíme své blízké přátele

Čím blíže dva lidé bydlí, tím spíše se potkávají a komunikují spolu, tím spíše sdílejí nějakou aktivitu, tím více se poznávají, tím emociálně výraznější vztahy mezi nimi existují. To neplatí jen o bydlení, stejně tak bychom mohli hovořit o místech, kde lidé pracují, kde se rekreují ap. Kdekoliv je prostor a čas pro komunikaci, tam může přátelství vzniknout a rozvíjet se. Jak ale ukázala řada psychologických šetření, fyzická blízkost sama o sobě není tak silným faktorem při určování vztahu typu sympatie – antipatie. Jsou to informace o osobnostních rysech, kterých lidé, pohybující se v malé fyzické vzdálenosti, mají o sobě navzájem více a které získávají snadněji [Křivohlavý 1986].

Jev, který spočívá v tom, že naši blízcí přátelé jsou někdy zároveň i našimi blízkými či vzdálenějšími příbuznými, sousedy, spolupracovníky, toto překrývání rolí v sociálních vztazích se nazývá v anglicky psaných publikacích *multiplexity*, česky bychom mohli říci vícenásobnost. Tímto jevem se zabýval například Verbrugge [1979]. Odhalil, že lidé, kteří si zvolili za svého blízkého přítele někoho z příbuzenstva, mají tendenci vybírat si další blízké přátele též mezi příbuznými. Obdobné zjištění učinil i pro přátelství se sousedy a spolupracovníky. Rovněž zjistil, že platí i opak, a sice že lidé, kteří se vyhýbají vícenásobnosti v jednom blízkém přátelství, vyhýbají se mu ve všech. Konečně zjistil, že jen velmi málo lidí má přátele, u kterých dochází k dvojnásobnému či dokonce trojnásobnému překrývání rolí, například velmi vzácná je situace, kdy blízký přítel je současně i příbuzný i spolupracovník. Verbrugge se domnívá, že motivací k vytváření vícenásobnostních přátelství je možnost častého kontaktu, upřednostňování speciálních podobností zájmů, zkušeností, vzpomínek a problémů a touha po prolínajících se a holistických vztazích.

a) *Blízcí přátelé v sousedství nebo v okolí*

Z otázky „Kolik lidí ve vašem sousedství nebo okolí, kteří nepatří k vaší rodině ani k příbuzným, je vašimi blízkými přáteli?“ se dozvídáme, že takového blízkého přítele nemá 25 % respondentů. Podle výsledků Verbruggea bychom měli očekávat nejménší riziko jevu, že člověk nemá v sousedství blízkého přítele, u starých lidí a u lidí s nízkým vzděláním. Verbrugge to zdůvodňuje tím, že právě tyto lidé mají omezené sociální kontakty, a proto se jejich přátelství realizují v sousedství nebo v blízkém okolí častěji, než je tomu u jiných skupin. Z našich dat ale vyplývá, že čím je člověk starší, tím je riziko, že nemá blízkého přítele v sousedství nebo v okolí, větší a je stejné pro muže i ženy (viz tabulku 15). Zřejmě je tento výsledek ovlivněn tím, že s přibývajícím věkem přátel obecně ubývá.

Existuje i souvislost tohoto rizika se vzděláním, má však odlišný charakter u mužů a u žen, který se statisticky významně projevuje jen u osob se základním vzděláním (viz tabulku 16). Riziko je pro muže se základním vzděláním 1,9 krát větší než pro ženy téhož vzdělání. Riziko je pro muže se základním vzděláním 2,7 krát větší než pro muže vyučeného a 1,7 krát větší než muže se středoškolským nebo vysokoškolským vzděláním. U žen se rizika se vzděláním mění méně. Ani tyto výsledky nejsou v souladu s výsledky Verbruggea, neboť podle nich by měla být rizika nejmenší u lidí se základním vzděláním.

Jednoho, dva nebo tři blízké přátele v sousedství či okolí má 62 % respondentů. Čtyři a více blízkých přátel uvedlo 38 % respondentů.⁹ Opět se ukazuje (viz ta-

Tabulka 15. Očekávaná rizika jevu, že člověk nemá v sousedství blízkého přítele

Věk	
18–30 let	0,25
31–45 let	0,31
46–60 let	0,37
61–75 let	0,46

Tabulka 16. Očekávaná rizika jevu, že člověk nemá v sousedství blízkého přítele

Vzdělání / Pohlaví	Muž	Žena
Základní	0,63	0,33
Vyučen	0,23	0,25
Středoškolské	0,38	0,41
Vysokoškolské	0,38	0,41

⁹ Procenta jsou vypočtena z podsouboru respondentů, kteří mají v sousedství alespoň jednoho blízkého přítele.

Tabulka 17. Očekávané šance existence 4 a více blízkých přátel v sousedství

Věk / Pohlaví	Muži	Ženy
18–30 let	0,79	0,55
31–45 let	0,79	0,55
46–60 let	0,79	0,55
61–75 let	0,29	0,45

Tabulka 18. Očekávané šance existence 4 a více blízkých přátel v sousedství

Vzdělání / Pohlaví	Muži	Ženy
Základní	0,35	0,78
Vyučen	0,75	0,47
Středoškolské	0,75	0,47
Vysokoškolské	0,75	0,47

bulku 17), že nejstarší generace, zejména mužská, pokud vůbec má blízké přátele v sousedství, tak jich má spíše méně než více. Vysvětlení tohoto jevu může spočívat v tom, že přátelé mužů jsou většinou zase muži a že muži umírají dříve. Dřívější umírání mužů navíc způsobuje, že ženy jsou častěji vdovami než muži vdovci a že se snaží zaplnit prázdné místo ve svém životě. A protože i ženy uzavírají přátelství mnohem častěji s ženami než s muži, otvírá se jim ve stáří více možností uzavřít nová přátelství. Toto vysvětlení by mělo být aplikovatelné nejen na přátele ze sousedství, ale i odjinud. Jak ale uvidíme později, naše data tomu nenasvědčují. Snad je to tím, že starší lidé už mají omezenější sociální prostor, a proto nacházejí nové přátele častěji ve svém okolí než jinde.

Souvislost šance čtyř a více blízkých přátel v sousedství se vzděláním má na-prosto odlišný charakter podle pohlaví respondenta. Zatímco mezi mužskou populací je tato šance nejmenší pro ty, kteří mají jen základní vzdělání, u žen je to právě naopak (viz tabulku 18).

b) Blízcí přátelé na pracovišti

Nejen fyzická, ale i funkcionální blízkost vede k tomu, že lidé mají více možností se dobře poznat. Lidé, kteří spolu pracují na jednom úkolu, či jinak se pracovně setkávají, mají takových příležitostí dostatek. Zjistí-li, že jsou jeden pro druhého přínosem, mohou se stát i přáteli. Zejména lidé, kteří mají v zaměstnání centrální pozici v tom smyslu, že mnoho jiných zaměstnanců s nimi přichází do styku, mají obvykle více přátel [Homans 1961]. Pahl [2000] se ale domnívá, že v našem rychle se

Tabulka 19. Očekávané šance existence 3 a více blízkých přátel na pracovišti

Vzdělání / Pohlaví	Muži	Ženy
Základní	0,58	0,40
Vyučen	0,86	0,60
Středoškolské	0,86	0,60
Vysokoškolské	1,29	0,90

proměňujícím světě je méně pravděpodobné, že člověk najde v práci blízké přátele. V profesních komunitách vzrůstá konkurence a kolegové v zaměstnání se stávají potenciálními soupeři. Bylo by nebezpečné svěřit se někomu z nich se svou depresí nebo s rodinnými potížemi, neboť tím člověk demonstruje svou slabost a zranitelnost, které může být v budoucnosti využito proti němu. Proto podle Pahla většina dospělých preferuje mít v práci známé, i když o nich hovoří jako o přátelích. Takové vztahy nejsou závislé na důvěrných sděleních, jsou víceméně jen povrchní a vnějškové. Teprve po opuštění zaměstnání se může stát ze známého skutečný přítel.

Přátelství na pracovišti vzniká pravděpodobně mezi lidmi, kteří jsou pro svou práci zapálení, neboť o ní rádi podrobně diskutují a pro ten účel se hodí lépe spolupracovník než jiný známý. Lidé, kteří jsou svou prací opravdu pohlceni, mají navíc omezené možnosti jiných kontaktů kromě těch na pracovišti. Verbrugge [1979] zjistil, že lidé mající zaměstnání s vysokou nebo s nízkou prestiží, mají větší tendenci vybírat si blízké přátele mezi svými spolupracovníky než lidé mající zaměstnání se střední prestiží. Toto zjištění zdůvodnil u prvních právě jejich vysokou pracovní angažovaností, u druhých jejich omezeným sociálním prostorem, vyplývajícím z práce na směny. Verbrugge dále odhalil, že blízcí přátelé z pracoviště jsou zejména neobvyklým jevem pro nejmladší a nejstarší skupiny. Ze studie Fischera a Olikera [1983] zase vyplývá, že ženy, a to zejména ženy mladé, mají v zaměstnání méně přátel než muži. Autoři se domnívají, že důvodem je ta skutečnost, že ženy mají zaměstnání, která jim poskytují méně příležitostí k vytvoření přátelství na pracovišti (data jsou z Kalifornie v roce 1977).

Blízké přátele v zaměstnání nemá 24 % ekonomicky aktivních respondentů. Riziko, že člověk nemá na pracovišti blízkého přítele je nejmenší pro mladé (18–30 let), což je v příkrém rozporu se zjištěním Verbruggea. Pro lidi nad 30 let je toto riziko 1,9 krát větší. Souvislost s pohlavím a se vzděláním nebyla prokázána. Jednoho nebo dva blízké přátele na pracovišti má 58 % ekonomicky aktivních respondentů, 42 % respondentů má na pracovišti tři a více blízkých přátel.¹⁰ Souvislost šance existence tří a více blízkých přátel na pracovišti s věkem nebyla na rozdíl od výše zmíněné studie prokázána ani u mužů, ani u žen. Souvislost s pohlavím existuje, šance existence tří

¹⁰ Procenta jsou vypočtena z podsouboru ekonomicky aktivních respondentů, kteří mají na pracovišti alespoň jednoho blízkého přítele.

a více blízkých přátel na pracovišti je pro muže 1,4 krát větší než pro ženy. Tato souvislost nevymizí ani při zahrnutí vlivu vzdělání. Souvislosti se vzděláním v kombinaci s pohlavím existují a projevují se nezávisle na sobě (viz tabulku 19).

Šance pro muže je 1,4 krát vyšší než pro ženy, muži mají častěji tři a více blízkých přátel na pracovišti než ženy. Šance je největší pro lidi s vysokoškolským vzděláním. Je 1,5 krát větší než pro lidi vyučené nebo lidi se středoškolským vzděláním a 2,2 krát větší než pro lidi se základním vzděláním. Pokud máme v zaměstnání blízkého přítele, pak tendence mít jich spíše více je silnější u mužů než u žen. Nejslabší je u lidí se základním vzděláním, nejsilnější je u lidí s vysokoškolským vzděláním.

c) Další blízcí přátelé kromě příslušníků rodiny, ze sousedství nebo z pracoviště

Blízké přátele tohoto druhu nemá 23 % respondentů. S rostoucím věkem se riziko tohoto jevu rovnoměrně zvětšuje při přechodu z mladší kategorie do sousední starší 1,6 krát. Vzhledem ke vzdělání je toto riziko největší pro lidi se základním vzděláním. U lidí s vyšším vzděláním je 0,6 krát menší (viz tabulku 20). Toto riziko nesouvisí s pohlavím. Jednoho až čtyři blízké přátele výše definované má 59 % respondentů, 41 % má takových přátel alespoň pět.¹¹ Souvislost šance pěti a více blízkých přátel nesouvisí s pohlavím, klesá s přibývajícím věkem. Vzhledem ke vzdělání je největší pro lidi s vysokoškolským vzděláním (viz tabulku 20).

Tabulka 20. Očekávaná rizika žádného blízkého přítele a očekávaná šance alespoň 5 blízkých přátel mimo rodinu, sousedy a spolupracovníky

Věk	Očekávaná rizika žádného blízkého přítele jinde	Očekávané šance 5 a více blízkých přátel jinde
18–30 let	0,16	0,98
31–45 let	0,25	0,74
46–60 let	0,39	0,56
61–75 let	0,61	0,42

Vzdělání	Očekávaná rizika žádného blízkého přítele jinde	Očekávané šance 5 a více blízkých přátel jinde
Základní	0,47	0,67
Vyučen	0,27	0,67
Středoškolské	0,27	0,67
Vysokoškolské	0,27	1,10

¹¹ Procenta jsou vypočtena z podsouboru respondentů, kteří uvedli, že mají alespoň jednoho blízkého přítele, který není ani z rodiny, ani ze sousedství, ani z pracoviště.

d) Rozmístění přátel

Podívejme se na zkoumanou problematiku ještě z jiného zorného úhlu, a sice, které skupiny lidí mají v sousedství alepoň tolik přátel jako jinde (viz tabulky 21 a 22) a které skupiny ekonomicky aktivních mají v zaměstnání alespoň tolik přátel jako v sousedství nebo jinde (viz tabulky 23 a 24). Pohlaví samo šance jevu, že člověk má v sousedství alespoň tolik blízkých přátel jako jinde, nemění, ovšem vliv věku je značný a projevuje se jinak u mužů a jinak u žen. Jde jmenovitě o nejstarší věkovou kategorii, kde jsou šance u žen 2,6 krát větší než u mužů. Zatímco pro ženy mezi 18 a 60 lety je obvyklejší mít více přátel jinde než v sousedství, je tomu u nejstarší skupiny opačně, a to velmi výrazně.

Typ vzdělání rovněž šance mění, tentokrát stejně u mužů i u žen (viz tabulku 22). U lidí s nižším vzděláním je pravděpodobnost jevu, že počet přátel v sousedství je větší nebo roven počtu přátel jinde, rovna pravděpodobnosti jevu opačného. U lidí s vyšším vzděláním je první pravděpodobnost menší než druhá.

Tabulka 21. Očekávané šance jevu, že člověk má v sousedství alespoň tolik blízkých přátel jako jinde

Věk / Pohlaví	Muži	Ženy
18–30 let	0,76	0,63
31–45 let	0,76	0,63
46–60 let	1,15	0,95
61–75 let	0,91	2,34

Tabulka 22. Očekávané šance jevu, že člověk má v sousedství alespoň tolik blízkých přátel jako jinde

Vzdělání	
Základní	1,01
Vyučen	1,01
Středoškolské	0,70
Vysokoškolské	0,70

Tabulka 23. Očekávané šance jevu, že pracující má v zaměstnání alespoň tolik blízkých přátel jako v sousedství nebo jinde

Věk	
18–30 let	0,26
31–45 let	0,26
46–75 let	0,48

Tabulka 24. Očekávané šance jevu, že pracující má v zaměstnání alespoň tolik blízkých přátel jako v sousedství nebo jinde

Vzdělání / Pohlaví	Muži	Ženy
Základní	0,66	0,36
Vyučen	0,23	0,36
Středoškolské	0,36	0,36
Vysokoškolské	0,36	0,11

Jev, že pracující člověk má v zaměstnání alespoň tolik přátel jako v sousedství nebo jinde, je nejobvyklejší u lidí od 46 let výše, a to ať už se jedná o muže, či ženu (viz tabulku 23). Pokud charakterizujeme respondenta pohlavím a vzděláním, je tento jev nejtypičtější u mužů se základním vzděláním a nejméně typický u žen s vysokoškolským vzděláním (viz tabulku 24). Ačkoliv z analyzovaných dat vyplývá, že jak mezi pracujícími muži, tak mezi pracujícími ženami mají lidé s vysokoškolským vzděláním největší šanci mít více blízkých přátel na pracovišti, neznamená to, jak se ukazuje na tomto místě, že je pro ně typické, že mají v zaměstnání alespoň tolik blízkých přátel jako v sousedství nebo jinde. Ačkoliv pracující muži se základním vzděláním mají mezi pracujícími muži nejmenší šanci na více blízkých přátel v zaměstnání, je pro ně nejvíce typické, že přátelé v zaměstnání tvoří alespoň třetinu všech jejich přátel, s nimiž nejsou v příbuzenském poměru.

e) Všichni blízcí přátelé, kteří nejsou současně příbuznými

Počty blízkých přátel v sousedství, na pracovišti a jinde jsou po dvojicích kladně korelované. S růstem (poklesem) počtu přátel jednoho typu roste (klesá) i počet přátel dalších dvou typů. Sečtením přátel všech tří typů a transformací (0 = 0), (1 = 1), ..., (8 = 8), (9, 10 = 9), (11 – 13 = 10), (14 – 19 = 11), (20 – 27 = 12), (28 a více = 13) jsem vytvořila proměnnou, která charakterizuje, nikoliv určuje, celkový počet blízkých přátel, kteří nejsou z příbuzenstva. Data, s nimiž pracuji, mi totiž nedávají možnost zjistit celkový počet blízkých přátel včetně těch z příbuzenstva. Transformaci jsem musela udělat proto, abych docílila alespoň přibližné rovnosti rozptýlů proměnné v jednotlivých kategoriích pohlaví, věku a vzdělání.

Lze očekávat, že s přibývajícím věkem se počet přátel zmenšuje a s rostoucím vzděláním se počet přátel zvětšuje [viz např. Marsden 1987]. Z následné analýzy GLM vyplynulo, že muži každého věku mají více přátel, kteří nejsou jejich příbuznými než ženy stejného věku, že s přibývajícím věkem takových přátel ubývá jak mužům, tak ženám, a že s růstem vzdělání roste i počet přátel. V kombinaci se vzděláním se vliv pohlaví na celkový počet blízkých přátel ztrácí. Protože mezi vzděláním a statusem je přímý vztah, tento výsledek dobře koresponduje s tím, co píše Homans [1961]. Podle něj k lidem vysokého statusu směřuje hodně interakcí a rov-

než oni směřují hodně interakcí k ostatním. Mají tedy lepší předpoklady k vytvoření více přátelských vztahů než lidé s nízkým statutem, kteří mají málo interakcí, protože mají málo co nabídnout ostatním.

Závěry

Nejbližší přátelé jsou nejobvykleji nepříbuzní lidé stejného pohlaví, stejného vzdělání a podobného věku. Velmi častý osobní kontakt s nejbližším přítelem je v každém věku typičtější pro ženy. Nejobvyklejší je u mladých a u lidí se základním vzděláním. Častý neosobní kontakt s nejbližším přítelem je opět nejobvyklejší u mladých, zejména u mladých mužů. Kontakty osobní i na dálku ztrácejí na intenzitě s přibývajícím věkem zejména u mužů. Pokud bychom kvalitu přátelství posuzovali podle častosti kontaktů, znamenalo by to, že s přibývajícím věkem přátelské svazky slábnou. Požadavky na kvality blízkého přítele se s přibývajícím věkem zmenšují zejména u mužů. S růstem vzdělání se zvětšují, ale jen do úrovně středoškolského vzdělání, dále se už nemění.

S přibývajícími roky ubývá celkový počet nepříbuzných přátel mužům i ženám. Nejstarší lidé jsou tedy nejizolovanější skupinou. To jistě není ku prospěchu, neboť gerontologové se shodují, že přátelství je pro staré lidi velmi důležité a cenné. Nejen proto, že přátelé mohou pomoci s praktickými službami, ale také proto, že podporují sebeúctu a psychologickou a společenskou pohodu. Existuje rovněž řada studií z oblasti lékařské, které dokazují, že lidé s hojnými sociálními kontakty žijí déle a jsou méně ohroženi nejrůznějšími nemocemi než lidé s omezenými sociálními kontakty. Čím jsou lidé vzdělanější, tím mají více přátel, kteří nejsou jejich příbuznými a jsou spíše odjinud než ze zaměstnání nebo ze sousedství. Nejstarší generace žen je typická tím, že realizuje nepříbuzenské přátelské svazky zejména v sousedství a v blízkém okolí. Přátelství s lidmi v zaměstnání jsou nejobvyklejší u lidí se základním vzděláním.

BLANKA ŘEHÁKOVÁ pracuje jako vědecká pracovnice Sociologického ústavu AV ČR v oddělení Hodnotové orientace ve společnosti. Zabývá se hlavně statistickým modelováním, analýzou sociálních a vzdělanostních nerovností, volebním chováním, sociálními sítěmi a chováním k životnímu prostředí.

Literatura

- Bruckner, E., K. Knaup 1993. „Women's and Men's Friendships in a Comparative Perspective“. *European Sociological Review* 9: 249–266.
- Feld, S. L. 1982. „Social Structural Determinants of Similarity among Associates“. *American Sociological Review* 47: 797–801.
- Fischer, C. S., S. J. Olicker 1983. „A Research Note on Friendship, Gender, and the Life Cycle“. *Social Forces* 62: 124–133.

- Homans, G. C. 1961. *Social Behavior: Its Elementary Forms*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Hoyt, D. R., N. Babchuk 1983. „Adult Kinship Networks: The Selective Formation of Intimate Ties with Kin“. *Social Forces* 62: 85–101.
- Höllinger, F., M. Haller 1990. „Kinship and Social Networks in Modern Societies: A Cross-Cultural Comparison among Seven Nations“. *European Sociological Review* 6: 103–124.
- Křivohlavý, J. 1986. *Já a ty*. Praha: Avicenum. Marsden, P. V. 1987. „Core Discussion Networks of Americans“. *American Sociological Review* 52: 123–131.
- Moore, G. 1990. „Structural Determinants of Men's and Women's Personal Networks“. *American Sociological Review* 55: 726–735.
- Pahl, R. 2000. *On Friendship*. Oxford: Blackwell. Stern-Gillet, S. 1995. *Aristotle's Philosophy of Friendship*. New York: State University of New York Press.
- Verbrugge, L. M. 1977. „The Structure of Adult Friendship Choices“. *Social Forces* 56: 577–597.
- Verbrugge, L. M. 1979. „Multiplexity in Adult Friendships“. *Social Forces* 57: 1287–1309.
- Vlachová, K. 1996. „Otevřená nebo uzavřená společnost?“ In Machonin, P., Tuček, M. a kol., *Česká společnost v transformaci: K proměnám sociální struktury*. Praha: Sociologické nakladatelství.